**Kozenkow Judit**

# Az Európai Unió bővítésének hatása a kelet-közép európai országok politikai viszonyaira

A tanulmány az Európai Unióhoz 2004. május 1-jén és 2007. január 1-jén csatlakozott, tíz kelet-közép európai ország[1] politikai viszonyait, elsősorban a demokrácia minőségét és mélységét vizsgálja a Freedom House elemzései segítségével. Központi kérdés, hogy az Európai Unió az általa támasztott teljes jogú tagsághoz szükséges követelmények, a koppenhágai kritériumok felállításával, mennyiben járult hozzá a szocialista rendszerek összeomlása utáni gazdasági, politikai és társadalmi átalakuláshoz, mennyiben jelentett mintát, követendő példát a térség országai számára, melyekből jelen esetben a demokratikus keretek létrejöttének vizsgálata a kulcs.
A rendszerváltás politikai dimenziójának rövid áttekintése után az adott régió általános politikai viszonyainak elemzése következik, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata során támasztott kritériumok közül a demokrácia megvalósulására koncentrálva, a politikai viszonyok átalakulását vizsgáljuk. A demokrácia feltételeinek meghatározásával, majd a régió országaiban tapasztalható demokratikus viszonyok, és azok mélységének elemzésével, végül a következtetések levonásával zárul a tanulmány.

## Bevezetés

Az 1980-as évek végén a kelet-közép európai régió országaiban a bürokratikus központi tervezési rendszerek súlyos politikai, társadalmi és gazdasági válságba kerültek, ami a szovjet uralom összeomlásához vezetett. Az addig szovjet elnyomás alatt álló országok önállósodása a gazdasági és politikai rendszer jellemzőinek mindhárom dimenziójában: a koordinációs mechanizmus, a tulajdon és a politikai rendszer síkján is új folyamatokat indított el. A tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenet a bürokratikus koordináció piacival való felváltását jelentette, az addigi állami tulajdon privatizációja a magántulajdon kiteljesedését, - s ezzel a termelés hatékonyságát és a minőség javulását -, a diktatúrából a demokráciába való átmenet pedig az állampolgári jogok érvényesülését eredményezte.
Az átalakulás komplex folyamat, ami átfogja az egész társadalmi, gazdasági, politikai, jogi, kulturális és morális rendszert, éppen ezért érdemes mindezen dimenziókat külön külön is megvizsgálni. (Palánkai, 2004) Jelen tanulmány a politikai átalakulást, elsősorban a demokratikus viszonyok kialakulására fókuszál, valamint arra, hogy az Európai Unió, mint a térség országai számára a világgazdasági reintegráció egyetlen elérhető alternatívája, miként befolyásolta ezeket a folyamatokat.
Mennyiben lehetett példa értékű a nyugati államok demokratikus berendezkedése, az általuk felállított kritérium-rendszer pedig mennyiben motiválta az országokat a gyorsabb átalakulásra, a demokratikus viszonyok megteremtésére? Vajon az unió vonzása nélkül is hasonló gyorsasággal játszódott volna le a demokratikus átmenet?

[1] Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia képezi a vizsgálat tárgyát.

A fentebb feltett kérdésekre keresi a tanulmány a választ annak tükrében, hogy maga a demokrácia, mint működő politikai rendszer gyakorlatilag a térség valamennyi országában az első szabad választások megtartásával, pártok megalakulásával létrejött.[2]
A következőkben először a kelet-közép európai térség politikai viszonyait általánosságban szemléljük, meghatározva a jellemző formai kereteket és azok sajátosságait, majd részletesen 2tárgyaljuk az Európai Unió által felállított kritériumrendszert, mint a teljes jogú tagság eléréséhez elengedhetetlen feltételeket, majd a térség országaiban napjainkban uralkodó demokratikus viszonyok minőségét és mélységét értékeljük az amerikai Freedom House[3] kutatásaira alapozva.

# 1. A kelet-közép európai térség politikai viszonyai

„A nemzetközi irodalom Közép- és Kelet-Európát gyakran egyetlen régióként kezeli. Azon túl, hogy bizonyos történelmi fejlődési sajátosságok (megkésett iparosítás és modernizáció) és fejlettségi jellemzők (viszonylagos lemaradás) ezt bizonyos mértékig indokolják, a legfőbb összekötő tényező az elmúlt évtizedekben mégis az volt, hogy Európa Jalta utáni kettéosztásában ezek az országok azonos oldalra kerültek. A régió országai valójában jelentősen különböznek egymástól, s ebben történelmi, gazdasági, társadalmi és civilizációs tényezők egyaránt szerepet játszanak.” (Palánkai 2004, 347. o.)
A különböző gazdasági szempontok, fejlettségbeli sajátosságok alapján történő csoportosítások helyett koncentráljunk most a politikai viszonyokra, a demokrácia megjelenési formáira, s tekintsük át a térség államaira jellemző működési kereteket.
„A demokrácia intézményi és politikai folyamatok sora, melyek különböző módon mennek végbe az egyes országokban.” (Keman 2002, 66. o.) A térség valamennyi vizsgált országa demokratikus ország[4], formájukat tekintve azonban lényeges különbségek jelentkeznek: míg egyesek parlamentáris, addig mások félprezidenciális köztársasági formában működnek megvalósítva a hatalmi ágak szétválasztását.
Az elméleti irodalom a parlamentáris demokrácia legfőbb jellegzetességeinek a következőket tekinti:

- A kormányzás szervesen kapcsolódik a törvényhozáshoz, a parlamenthez; [5]
- Gyenge hatalom a végrehajtás és törvényhozás közötti kölcsönös függőség következtében (A kormány bizalmatlansági indítvánnyal feloszlatható, de a kormány is feloszlathatja a parlamentet);
- A kormány tagjait, a minisztereket a parlament nevezi ki, őket kollektív felelősség terheli;
- Jellegzetesen többpárti kormányzás alakul, melyben a miniszterelnök szigorúan elkülönül az államfőtől. (Keman, 2002)

A félprezidenciális demokrácia sajátosságai a következők:

- A törvényhozói és végrehajtói hatalom alkotmányos együttélése;
- Hatalommegosztás az elnök és a kormány között;

[2] A demokrácia pontos meghatározásával és annak formai megnyilvánulásaival a második és a negyedik pontban részletesen foglalkozunk.
[3] Az 1941-ben alapított amerikai székhelyű Freedom House 1999 óta évente jelenteti meg Nations in Transit címmel jelentését, mely a posztszocialista országok demokratikus viszonyait elemzi és értékeli különböző dimenziók mentén.
[4] A demokrácia, mint fogalom részletesebb elemzésére, valamint arra, hogy az egyes országok milyen kritériumok teljesítése esetén tekinthetők demokratikus berendezkedésű államoknak a negyedik pontban kerül sor.
[5] A parlament a legfőbb hatalom.

- Közvetlenül választott parlament és elnök (választók közvetlen befolyása);
- Megosztottság veszélye, mely a kormány és az államfő eltérő pártállásából fakadhat. (Keman, 2002)

A térség országai közül Bulgária, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Szlovákia és Szlovénia parlamentáris köztársaságok, míg Lengyelország, Litvánia és Románia félprezidenciális köztársaságok.
A demokratikus kormányzás számunkra releváns, két jellemző formájának áttekintése után adódik a kérdés, hogy az eltérő keretek között működő törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalom, a demokratikus kormányzás eltérő minőségét, mélységét eredményezik-e. S ha igen, akkor ebben az Európai Unió által megkövetelt csatlakozási feltételeknek milyen jelentőségük van, hiszen a térség országainak azonos feltételrendszer teljesítését írták elő a teljes jogú tagság eléréséhez.
Feltételezhető, hogy az eltérő köztársasági berendezkedés ellenére a demokrácia minőségében, mélységében nincsenek lényeges eltérések az országok között, hiszen mindegyik konszolidált demokrácia, ugyanakkor annak egyes elemeiben kisebb-nagyobb különbségek mutatkozhatnak, amelyek akár az állam működésének eltéréseiből, de a történelmi hagyományokból vagy a kultúrából, társadalmi szokásokból is fakadhatnak.[6]
A továbbiakban az Európai Unió által felállított kritériumrendszert, a társulási és csatlakozási feltételeket vizsgáljuk, melyek a fenti feltételezés bizonyításához elengedhetetlenek.

## 2. Az Európai Unió tagsági kritériumai

Minden integrációs szervezet bizonyos tagsági feltételeket vagy kritériumokat határozhat meg a benne részt vevők számára. Ezek többnyire kézenfekvőek (következnek a földrajzi közelségből vagy a politikai orientációból) vagy elég általánosak ahhoz, hogy ne legyenek túlzottan kizáró jellegűek.
A Római Szerződés az Európai Közösségekben való részvételre csupán azt írta elő, hogy az illető ország európai és demokratikus legyen. Figyelemreméltó, hogy a demokrácia megléte, mint csatlakozási feltétel már a kezdetekben megjelent a közösségi joganyagban, mely valószínűleg a hidegháború bipoláris világában, a szocialista blokktól való elhatárolódás eredményeként alakult ki. Az integráció előrehaladásával a résztvevők integrációs felkészültsége, integrációra való érettsége egyre inkább felértékelődött. Ennek nyomán az EK konkrét csatlakozási kritériumokat először 1991-ben a gazdasági és monetáris unióra való áttérés kapcsán fogalmazott meg.
Az euro bevezetéséhez szükséges maastrichti kritériumok után a keleti kibővülés kapcsán születtek újabb feltételek 1993-ban, az úgynevezett koppenhágai kritériumok. A koppenhágai csúcsértekezlet a közép- és kelet-európai országok számára a következő csatlakozási kritériumokat határozta meg:

1. demokrácia, törvényesség, az emberi és kisebbségi jogokat garantáló intézmények stabilitása;
2. működőképes, az unióban jellemző éles verseny és a piaci erők nyomását állni képes piacgazdaság;
3. a tagsággal járó kötelezettségek teljesítése és a politikai, valamint a gazdasági és monetáris unió céljának elfogadása;
4. az unió felvevőképessége az új tagok irányában.

[6] A feltételezés bizonyítására a negyedik pontban kerül sor, melyhez segítséget nyújt a tanulmány végén található egyes számú melléklet is.

Számunkra az első kritérium, a politikai stabilitás elérése a releváns. A politikai kritériumok szélesebb körben a politikai integrációhoz kapcsolódnak, az unió célkitűzéseivel összhangban. A Koppenhágában megfogalmazott feltételeket 1995-ben Madridban kiegészítették a demokratikus intézmények hatékony működésével, amely vonatkozik a törvényhozói, a végrehajtói hatalom és az igazságszolgáltatás megfelelő működésére, a jogharmonizáció elfogadására és gyakorlati alkalmazására, a korrupció elleni fellépésre, a jog- és közbiztonság fejlesztésére, továbbá az ország gyarapodását szolgáló társadalmi és gazdasági folyamatok véghezvitelére. (Palánkai, 2004) Továbblépve, az Amszterdami Szerződésben (1997) már politikai tagsági kritériumokat is elfogadtak, részévé téve ezzel mindezeket a közösségi jognak, így teljesítésük a tagállamok mindegyikétől elvárt és számonkérhető. A demokrácia elveinek való megfelelés ezzel gyakorlatilag belső tagsági kritériummá vált.[7] (Zuzowski, 1998)

Az EU-csatlakozás politikai feltételeinek konkrétabb meghatározását a Bizottság által kiadott éves jelentések segítették, amelyre először 1997-ben, az Agenda 2000 keretében volt példa. A bizottsági jelentések egységes séma alapján értékelték a politikai kritériumok teljesítését, két csoportba sorolva a követelményeket:

1. Demokrácia és jogállamiság
    - a parlament és a törvényhozás szerkezete és működése
    - a végrehajtó hatalom szerkezete és működése
    - a bíróságok felépítése és működése
2. Emberi jogok és kisebbségek védelme
    - a polgári és politikai jogok
    - a gazdasági, szociális és kulturális jogok
    - a kisebbségi jogok és a kisebbségek védelme.

A koppenhágai kritériumok politikai vonatkozásán túl érdemes néhány szót ejteni az egyes országokkal 1991 és 1996 között megkötött társulási megállapodásban szereplő feltételekről is, amelyeket egységesen Európai Megállapodásoknak hívunk. A szabadkereskedelmi övezet kialakításának, mint legfőbb célkitűzésnek a megvalósítása mellett a társulás is megkövetelt az államoktól bizonyos, politikai tartalmú feladatok végrehajtását, többek között politikai együttműködést, jogharmonizációt és az aquis communautaire fokozatos átvételét. A politikai dimenzió ugyanakkor a társulások során eltörpült a gazdasági együttműködés megvalósításának fejezetei mellett.

Az elmúlt években számos politikai szervezet vagy kutatóintézet (Bertelsmann Alapítvány, Friedrich Ebert Alapítvány, EBRD, Freedom House) vállalkozott arra, hogy a politikai átalakulás és a demokratizálás folyamatát a kelet-közép európai régió országaiban elemezze. Az elemzések többnyire az átalakulás állásának meghatározására törekszenek, a teljesség igénye nélkül, bizonyos paraméterekre koncentrálva.

A továbbiakban a Freedom House kutatásait alapul véve vizsgáljuk meg a kelet-közép európai országok 2008-beli demokratikus viszonyait, teljesítményét.

[7] A tagsági politikai feltételek értelmezését konkretizálták az 1998-ban aláírt Csatlakozási Partnerség és az Acquis Communautaire Átvételének Nemzeti Programjának dokumentumai. A dokumentumokban a politikai kritériumok kibővített katalógusa az egyes országokat a következő főbb szempontok szerint vizsgálta: a demokrácia állapota; a demokrácia és az intézményi stabilitás; a demokratikus intézmények működése; a társadalmi integráció és a kohézió; valamint az EU-integráció kormányzati-pártpolitikai támogatottsága.

## 3. A demokrácia mélysége a térségben[8]

A demokrácia minőségét több dimenzió határozza meg. A minimális követelmény, a demokrácia alapfeltétele, az úgynevezett „demokratikus minimum" akkor teljesül, „ha egy ország kormánya a polgárok szavazataiért vívott versenyben kerül hatalomra, és civilizált processzus keretében leváltható. A politikai versenyen alapuló választás, más polgári szabadságjogok biztosításával együtt megteremti azokat az eljárásokat és mechanizmusokat, amelyekkel a vezetőket leválthatják, és másoknak adhatják át a kormányzást." (Kornai 2005, 913. o.)

A rendszeres, szabad és tiszta választások mellett a demokrácia mélyebb szintjeinek eléréséhez további követelmények teljesítése szükséges. A hit, meggyőződés, szerveződés, véleménynyilvánítás és más polgári jogok szabadsága; a jog uralma, mely alatt minden polgár egyenlősége és védelme biztosított; a politikai függetlenség; a bíróság és más közintézmények semlegessége, függetlensége; nyílt, pluralizált civil társadalom; kulturális, vallási, etnikai és egyéb kisebbségek szabadsága; a hadsereg feletti uralom megléte egy demokrácia elmélyüléséhez szükséges kritériumok. (LeDuc-Niemi-Norris, 2002)

A kelet-közép európai, unióhoz csatlakozott országokat a rendszerváltás óta a megszilárdult és szabad demokráciák között tartják számon, melyek a demokratikus minimum feltételét már a tranzíció kezdeti éveiben elérték. Az 1941-ben alapított amerikai Freedom House „*Nations in Transit*" című jelentései, melyek 1999-től kezdődően minősítik a rendszerváltó országokat,[9] a demokrácia és a szabadság megvalósulását számokban fejezik ki. Az 1. számú táblázat a posztszocialista országok 2008-ban elért eredményeit tartalmazzák, melyek kifejezik, hogy valamennyi ország a konszolidált demokráciák közé sorolható.[10] A továbbiakban az összesített index egyes összetevőit részletesen elemezzük a régió tíz országára nézve.

**Bulgária demokratikus viszonyai** (*Forrás: Freedom House*)

| | 1999 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Electoral Process | 2.25 | 2.00 | 2.00 | 2.00 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 |
| Civil Society | 3.75 | 3.50 | 3.25 | 3.25 | 3.00 | 2.75 | 2.75 | 2.50 | 2.50 |
| Independent Media | 3.50 | 3.25 | 3.25 | 3.50 | 3.50 | 3.50 | 3.25 | 3.50 | 3.50 |
| Governance* | 3.75 | 3.50 | 3.50 | 3.75 | 3.75 | n/a | n/a | n/a | n/a |
| National Democratic Governance | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 3.50 | 3.00 | 3.00 | 3.00 |
| Local Democratic Governance | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 3.50 | 3.00 | 3.00 | 3.00 |
| Judicial Framework and Independence | 3.50 | 3.50 | 3.50 | 3.50 | 3.25 | 3.25 | 3.00 | 2.75 | 2.75 |
| Corruption | 4.75 | 4.75 | 4.50 | 4.25 | 4.25 | 4.00 | 3.75 | 3.75 | 3.50 |
| Democracy Score | 3.58 | 3.42 | 3.33 | 3.38 | 3.25 | 3.18 | 2.93 | 2.89 | 2.86 |

Bulgáriában az ezredforduló óta jelentős javulás ment végbe, ugyanakkor még számos tényező vár javításra, ahogy azt a táblázat is illusztrálja. Az ország négy kategóriában túllélpi a konszolidált demokráciához szükséges értéket (3). A legfőbb problémát a korrupció és a

[8] A fejezet a Freedom House Nations in Transit 2008 című jelentésén alapszik, annak adatait használja. Ahol a hivatkozások hiányoznak, ott minden esetben a jelentés szolgált a tények forrásául.

[9] A Freedom House: Nations in Transit címen, 1999 óta megjelenő tanulmányai hét kategóriában vizsgálják a demokrácia nyíltságát az adott országokban: nemzeti demokratikus kormányzás, választási rendszerek, civil társadalmak, média függetlensége, helyi demokratikus önkormányzatok, bíróság intézményi keretei és függetlensége, korrupció. A besorolás hetes skálán történik, melyen az 1 jelenti a legmagasabb, a 7 a legalacsonyabb demokratikus fejlettségi szintet.

[10] Egy országot 1,00 és 3,00 között tekintünk konszolidált demokráciának.

média függetlensége jelenti, s további javulás szükséges a bírói tevékenység tekintetében is. Az európai uniós csatlakozás hatása még nem érhető tetten, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az unió által erősen bírált korrupció már a csatlakozást követő egy éven belül, ha kis mértékben is, de javulást mutat. A strukturális alapokból elnyert támogatások a nemzeti és helyi szinten is javíthatják a mutatókat az elkövetkezendő években.
A másik 2007-ben csatlakozott tagállam, Románia nyújtja a legrosszabb teljesítményt (3,36). A demokrácia minimum-feltételeinek teljesítése mellett szinte az összes kategóriában 3 feletti eredményt ért el, s mindezek mellett inkább romló tendenciát mutat a 2000-es évek eleje óta. Különösen súlyos az igazságszolgáltatás és a korrupció mértéke, valamint a média függetlensége is korlátokba ütközik. A politikai instabilitás elsősorban a nemzeti kormányzás mutatóját rontja (3,75), ugyanakkor önkormányzati szinten is sok teendő vár végrehajtásra.
A balti országok közül Észtország teljesít a legjobban, bár mindhárom ország közel azonos pontszámmal bír. Észtországban az ezredforduló óta a civil társadalom aktivitásában és a korrupció visszaszorításában értek el jelentős javulást, az EU-csatlakozás óta azonban kiemelkedően nagy eredményt egyik kategóriában sem mutattak fel. A táblázat részletesen tartalmazza az észt fejlődést 1999 óta a demokrácia egyes dimenzióiban.

**Észtország demokratikus viszonyai** (*Forrás: Freedom House*)

| | 1999 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Electoral Process | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.50 | 1.50 | 1.50 | 1.50 |
| Civil Society | 2.50 | 2.25 | 2.00 | 2.00 | 2.00 | 2.00 | 2.00 | 1.75 |
| Independent Media | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.50 | 1.50 | 1.50 | 1.50 |
| Governance* | 2.25 | 2.25 | 2.25 | 2.25 | 2.25 | n/a | n/a | n/a |
| National Democratic Governance | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 2.25 | 2.25 | 2.25 |
| Local Democratic Governance | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 2.50 | 2.50 | 2.50 |
| Judicial Framework and Independence | 2.00 | 2.00 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.50 | 1.50 | 1.50 |
| Corruption | 3.25 | 2.75 | 2.50 | 2.50 | 2.50 | 2.50 | 2.50 | 2.50 |
| Democracy Score | 2.25 | 2.13 | 2.00 | 2.00 | 1.92 | 1.96 | 1.96 | 1.93 |

Lettország az ezredforduló óta jelentősebb javulást nem produkált, a mutatók 2 pont körül szóródnak, kiemelkedik ugyanakkor a korrupció szintje, mely a csökkenés ellenére még mindig 3,00. A lett demokrácia alapjait az aktív civil szféra és az internet-hozzáférések magas aránya mellett a nemzeti és helyi kormányzás stabil és hatékony volta jelenti. A harmadik balti állam, Litvánia teljesítményét és problémáit tekintve is szinte azonos Lettországgal, a korrupció azonban itt nagyobb méreteket ölt, mely pontszámokban is megmutatkozik, az ország, ahogy 2000-ben is, 2008-ban még mindig 3,75-öt ért el.
A visegrádi országok csoportját nézve változatos tendenciákkal találkozhatunk. Csehország esetében az 1999-es értékekhez viszonyítva romlás mutatkozik az átlagos pontszámban, egyedül a civil társadalom és az igazságszolgáltatás esetében javult a helyzet. Érdemes megfigyelni, hogy 2004-ig minden dimenzióban romlott az ország teljesítménye, azóta javulás vagy stagnálás tapasztalható, de az 1999-es szintet még így sem éri el. A legsúlyosabb problémát itt is a korrupció okozza (3,25), továbbá a nemzeti kormányzás színvonala is megkérdőjelezhető.
A négy ország tekintetében Lengyelország az, ahol a legtöbbet romlott a demokrácia minősége (1,58-ról 2,39-re), s mindez az uniós csatlakozás óta folytatódik. Ennek ellenére

stabil, konszolidált demokráciáról beszélhetünk, ahol a civil társadalom[11] és a helyi kormányzatok aktívan és hatékonyan tevékenykednek. A gyakori kormányváltások következtében a legnagyobb problémát a nemzeti kormányzás stabilitása és hatékonysága jelenti, melyet erősít a korrupció és a bíráskodás romló tendenciája.
Magyarország esete is figyelemre méltó, hullámzó teljesítményt nyújtva szintén rosszabb a demokrácia minőségének megítélése, mint 1999-ben volt. Kiemelendő, hogy a választási körülmények és szabályok, a civil társadalom és a média függetlensége romlott leginkább, a korrupció mértéke azonban még ezeknél is súlyosabb. A táblázat az eredményeket részletesen bemutatja. A csatlakozás óta eltelt évek Magyarország esetében sem hoztak szemmel látható eredményt.

**Magyarország demokratikus viszonyai** (*Forrás: Freedom House)*

| | 1999 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Electoral Process | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.75 | 1.75 |
| Civil Society | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.25 | 1.50 | 1.50 |
| Independent Media | 2.00 | 2.25 | 2.25 | 2.25 | 2.25 | 2.50 | 2.50 | 2.50 | 2.50 |
| Governance* | 2.50 | 3.00 | 3.00 | 2.50 | 2.50 | n/a | n/a | n/a | n/a |
| National Democratic Governance | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 2.00 | 2.00 | 2.25 | 2.25 |
| Local Democratic Governance | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 2.25 | 2.25 | 2.25 | 2.25 |
| Judicial Framework and Independence | 1.75 | 2.00 | 2.00 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 1.75 |
| Corruption | 2.50 | 3.00 | 3.00 | 2.75 | 2.75 | 2.75 | 3.00 | 3.00 | 3.00 |
| Democracy Score | 1.88 | 2.13 | 2.13 | 1.96 | 1.96 | 1.96 | 2.00 | 2.14 | 2.14 |

A visegrádi csoportból Szlovákia az egyetlen ország, amely javított teljesítményén utolérve ezzel a másik három állam értékeit. A tendencia azonban itt sem egyenletes, 2006-tól újra romlott a mutató. Jelentős javulás a választások, a civil társadalom aktivitása és a korrupció esetében látszik, a többi dimenzióban stagnálás figyelhető meg. Ahogy a többi esetben, itt is a korrupció jelenti a visszatartó erőt.
Utolsóként vegyük szemügyre Szlovénia demokratikus viszonyait. A térségből Szlovénia léphetett be elsőként az eurózónába, így nemcsak az uniós tagsághoz szükséges feltételeket, hanem a maastrichti kritériumokat is teljesíti, feltételezhető tehát, hogy a demokrácia szintje is itt a legmagasabb. Minezt a feltételezést alá is támasztja számunkra az elért erdeménye, amely valóban a régió legjobbja (1,86), de ahogy a többiek esetében, itt sem egyeneletes a tendencia: 2005-ig javulás, majd romlás következett be. Egyik dimenzióban sincs azonban kiugróan magas érték, a korrupció és a média függetlensége jelentik a legfőbb problémát, de ezek sem térnek el nagymértékben az átlagtól.
Összességében tehát elmondható, hogy közel azonos teljesítményt nyújtanak a régió országai, kissé szakad csak le Románia és Bulgária, amely a gazdasági és egyéb szempontok alapján mért fejlettségbeli lemaradással párhuzamosan a politikai viszonyok tekintetében is hátrányban van. Az Európai Unió hatása a csatlakozást követő években kevésbé kimutatható, sokkal inkább az 1999-ig elért eredmények dominálnak, amely arra enged következtetni, hogy

[11] Lengyelországban a civil mozgalmak nagy múltra tekintenek vissza, hiszen a posztszocialista blokkon belül itt kezdődött meg a rendszerváltás folyamata a Szolidaritás nevű mozgalom aktív közreműködésével. Azóta a társadalom a politika helyett a gazdasághoz nyújt aktív hozzájárulást, melyet a kis- és középvállalatok magas aránya is alátámaszt.

a csatlakozási feltételek teljesítésének folyamata addigra elérte a rendszerváltástól számított maximumát, s ebben az uniónak magának is szerepe volt.
A demokrácia megítélése nemcsak külső, hanem belső szemszögből is érdekes lehet. Az EBRD és a Világbank (*Life in Transition Survey*, 2006) közös felmérése szerint a régió országai közül Litvániában a lakosság 52 százaléka, míg Szlovákiában közel 70 százalék támogatja a demokráciát, mint uralkodó politikai rendszert, a többi ország a kettő között helyezkedik el[12]. A régi és az új rendszer megítélését más megvilágításba helyezi az a felmérés, amelyben a kormányzati rendszerek működését értékelte a lakosság. Meglepő módon az adott országokban átlagosan közel azonosnak ítélték a kommunista és a jelenleg hatalmon lévő rezsimet, a jövőt tekintve pedig erőteljes pozitív várakozásoknak adtak hangot az állampolgárok. A szélsőséget Csehország és Észtország jelenti, ahol a legnagyobb volt a különbség a régi és a jelenlegi rebdszer megítélése között az utóbbi javára, a legoptimistább várakozások Litvániából származtak.
A régi és az új rezsim hasonló megítélése elsősorban abból fakadhat, hogy a lakosság várakozásokkal, reményekkel telve tekintett a rendszerváltást követő korszakra, az ugyanakkor a kezdetekben sokkal inkább a gazdasági problémákat hozta a felszínre, jelentősen rontva az életszínvonalat, a jövedelmi kilátásokat, a munkahelyi biztonságot. „Sokan úgy látták, hogy a többpártrendszer nem higgadt politikai versenyt hozott, hanem a hatalomért vívott gátlástalan harcot, hazudozást, üres ígérkezést, az ellenzék állandó handabandázását a mindenkori kormány ellen.” (Kornai 2005, 926. o.) A szakértők szemével tehát konszolidált demokráciának nyilvánított országok a mindennapi élet szemszögéből kevésbé tűnnek konszolidáltnak.

## Összegzés

A demokrácia mélységének vizsgálatából és az országokon belüli állampolgári megítélésből következik, hogy bár konszolidált demokráciákként tartjuk számon a kelet-közép európai régió Európai Unióhoz csatlakozott országait, a fejlettebb, nyugati demokráciákhoz való felzárkózás még nem teljes. A rendszerváltáskor kezdődött átalakulási, és egyben felzárkózási folyamat igen egyenletlennek tűnik, hiszen a kezdeti lépésekkel a demokrácia minimumfeltételeit azonnal megvalósították az államok, a konszolidáció mélyebb, bonyolultabb szakasza azonban máig folytatódik.
Mivel a demokrácia minőségének tendenciáiban a tíz ország jelentős eltéréseket mutat, ezért az Európai Unió közvetlen hatása kevésbé mutatható ki. Tény, hogy a régi tagállamok mintaként szolgáltak és szolgálnak ma is a térség országainak, ugyanakkor a demokrácia romló tendenciái az egyes államokban rávilágítanak, hogy maga az unió jelentései, ajánlásai, esetleg követelései nem feltétlenül szolgálják a demokrácia fejlődését.
Az Európai Unió által felállított koppenhágai, majd társulási és csatlakozási kritériumok az újonnan belépők számára, úgy tűnik viszonylag könnyen megvalósítható feltételek voltak, melyeket a 90-es évek kezdetén teljesítettek is az országok. Mindezt alátámasztja, hogy a csatlakozási tárgyalások során az egyes fejezetek közül a demokrácia relációjában nem mutatkoztak nehézségek. A további mélyebb fejlődéshez azonban az unió segítsége és iránymutatása elengedhetetlen a kelet-közép európai térség országai számára.

[12] A régiót tekintve Litvániában a legalacsonyabb a demokrácia támogatottsága, míg Szlovákiában és Szlovéniában közel azonos mértékben, a legmagasabb.

## Irodalomjegyzék


Freedom House (2008): *Nations in Transit 2008*, Democratization from Central Europe to Eurasia, Freedom House, Inc. New York

Kardos József – Simándi Irén (2002, szerk.): *Európai politikai rendszerek*, Osiris Kiadó, Budapest

Keman, Hans (2002, szerk.): *Comparative Democratic Politics*, SAGE Publications Ltd., London

Kornai János (2005): Közép-Kelet Európa nagy átalakulása – siker és csalódás, *Közgazdasági Szemle*, LII. évfolyam, 2005. december, 907-936. o.

LeDuc, Lawrence – Niemi, Richard G. – Norris, Pippa (szerk. 2002): *Comparing Democracies 2*, SAGE Publications Ltd, London

Palánkai Tibor (2004): *Az európai integráció gazdaságtana*, Aula Kiadó, Budapest

Stokes, Gale (1997): *Three eras of political change in Eastern Europe*, Oxford University Press, New York Oxford

Zuzowski, Robert (1998): *Political Change in Eastern Europe Since 1989: Prospects for Liberal Democracy and a Market Economy*, Westport, CT and London, Praeger

## Melléklet

**1. táblázat:** A posztszocialista országok demokratikus viszonyai 2008-ban (Forrás: Freedom House, 2008)

Table 1. Nations in Transit 2008

Rating and Democracy Score Summary

| Country, Territory | EP | CS | IM | NGOV | LGOV | JFI | CO | DS |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Albania | 4.00 | 3.00 | 3.75 | 4.25 | 2.75 | 4.00 | 5.00 | 3.82 |
| Armenia | 5.50 | 3.50 | 5.75 | 5.25 | 5.50 | 5.25 | 5.75 | 5.21 |
| Azerbaijan | 6.50 | 5.25 | 6.25 | 6.00 | 6.00 | 5.75 | 6.25 | 6.00 |
| Belarus | 7.00 | 6.50 | 6.75 | 7.00 | 6.75 | 6.75 | 6.25 | 6.71 |
| Bosnia | 3.00 | 3.50 | 4.25 | 5.00 | 4.75 | 4.00 | 4.25 | 4.11 |
| Bulgaria | 1.75 | 2.50 | 3.50 | 3.00 | 3.00 | 2.75 | 3.50 | 2.86 |
| Croatia | 3.25 | 2.75 | 3.75 | 3.25 | 3.75 | 4.25 | 4.50 | 3.64 |
| Czech Republic | 1.75 | 1.25 | 2.25 | 2.75 | 1.75 | 2.00 | 3.25 | 2.14 |
| Estonia | 1.50 | 1.75 | 1.50 | 2.25 | 2.50 | 1.50 | 2.50 | 1.93 |
| Georgia | 4.75 | 3.50 | 4.25 | 5.75 | 5.50 | 4.75 | 5.00 | 4.79 |
| Hungary | 1.75 | 1.50 | 2.50 | 2.25 | 2.25 | 1.75 | 3.00 | 2.14 |
| Kazakhstan | 6.75 | 5.50 | 6.75 | 6.75 | 6.25 | 6.25 | 6.50 | 6.39 |
| Kosovo | 4.50 | 4.00 | 5.50 | 5.50 | 5.50 | 5.75 | 5.75 | 5.21 |
| Kyrgyzstan | 6.00 | 4.50 | 6.00 | 6.25 | 6.50 | 6.00 | 6.25 | 5.93 |
| Latvia | 2.00 | 1.75 | 1.75 | 2.00 | 2.25 | 1.75 | 3.00 | 2.07 |
| Lithuania | 1.75 | 1.75 | 1.75 | 2.50 | 2.50 | 1.75 | 3.75 | 2.25 |
| Macedonia | 3.25 | 3.25 | 4.25 | 4.00 | 3.75 | 4.00 | 4.50 | 3.86 |
| Moldova | 3.75 | 3.75 | 5.50 | 5.75 | 5.75 | 4.50 | 6.00 | 5.00 |
| Montenegro | 3.25 | 2.75 | 3.75 | 4.25 | 3.25 | 4.00 | 5.25 | 3.79 |
| Poland | 2.00 | 1.25 | 2.25 | 3.50 | 2.25 | 2.50 | 3.00 | 2.39 |
| Romania | 2.75 | 2.25 | 3.75 | 3.75 | 3.00 | 4.00 | 4.00 | 3.36 |
| Russia | 6.75 | 5.50 | 6.25 | 6.25 | 5.75 | 5.25 | 6.00 | 5.96 |
| Serbia | 3.25 | 2.75 | 3.75 | 4.00 | 3.75 | 4.50 | 4.50 | 3.79 |
| Slovakia | 1.50 | 1.50 | 2.50 | 2.50 | 2.25 | 2.50 | 3.25 | 2.29 |
| Slovenia | 1.50 | 2.00 | 2.25 | 2.00 | 1.50 | 1.50 | 2.25 | 1.86 |
| Tajikistan | 6.50 | 5.50 | 6.00 | 6.25 | 6.00 | 6.00 | 6.25 | 6.07 |
| Turkmenistan | 7.00 | 7.00 | 7.00 | 7.00 | 6.75 | 7.00 | 6.75 | 6.93 |
| Ukraine | 3.00 | 2.75 | 3.50 | 4.75 | 5.25 | 4.75 | 5.75 | 4.25 |
| Uzbekistan | 7.00 | 7.00 | 7.00 | 7.00 | 6.75 | 6.75 | 6.50 | 6.86 |
| **Average** | 3.91 | 3.44 | 4.28 | 4.51 | 4.26 | 4.19 | 4.78 | 4.19 |
| **Median** | 3.25 | 3.00 | 3.75 | 4.25 | 3.75 | 4.25 | 5.00 | 3.86 |

NOTES: The ratings are based on a scale of 1 to 7, with 1 representing the highest level of democratic progress and 7 the lowest. The 2008 ratings reflect the period January 1 through December 31, 2007.

The Democracy Score is an average of ratings for Electoral Process (EP); Civil Society (CS); Independent Media (IM); National Democratic Governance (NGOV); Local Democratic Governance (LGOV); Judicial Framework and Independence (JFI); and Corruption (CO).